

Inhoud

Een vuurtoren bij Heemstede <i>Ellen Kerkvliet</i>	3
Levinus Tollenaar en zijn grillige baksteenreliëfs aan de Glip <i>Wim de Wagt</i>	8
De Appelkamer, in 1981 gered van de sloop <i>Ruud Bannink</i>	14
Twee puttigroepjes van Shee op Berkenrode <i>Dennis de Kool</i>	20
Nelly van Ree Bernard, muzikale en culturele inspirator <i>Carla van der Stap</i>	24
De Binnenlandse Strijdkrachten (BS) in Bennebroek <i>Martin Bunnik</i>	28
Topverkoper van surrogaatthee <i>Anja Kroon</i>	33
Joep Henneboel: 'Ik kon niet anders' <i>Rob Hinse</i>	35
Dokter Kaplan: een klein drama in Heemstede <i>Marc de Bruijn</i>	39
Vijftig jaar Heemsteeds Philharmonisch Orkest <i>Elles de Koning</i>	41
Van het bestuur	
Uitnodiging voorjaarsbijeenkomst, 26 mei 2016	43
Nominaties Erfgoedprijs 2016	44
Jaarverslag 2015	47
Herinrichting Manpadslaangebied: villa's of masterplan?	50
Wandeling in de Vijfhoek (Haarlem) en kranslegging graf Syb Talma	51

Contributie en mailadres

Mocht het aan uw aandacht ontsnapt zijn dan herinneren wij u bij deze aan het betalen van de contributie voor het jaar 2016. Zoals bekend €18 (maar meer mag ook) op rekeningnummer NL03 INGB 0000 273506, o.v.v. uw naam en '2016'. (Dit geldt niet als u een cadeau-abonnement heeft of vanaf dit nummer abonnee geworden bent.) En ontvangt u al onze digitale nieuwsbrief? Daarin leest u de laatste informatie over onze activiteiten en zo bent u ook op de hoogte als er bijvoorbeeld een datum of aanvangstijd gewijzigd wordt. U kunt uw mailadres doorgeven aan onze secretaris, secretaris@hv-hb.nl.

▼ *Tekening van James Forbes (1749-1819) uit 1803 met het Haarlemmermeer getekend vanuit de kasteeltuin Heemstede met zicht op de vuurbaak en een windmolen.*

dwongen worden door het niet ophalen van de verderop gelegen Melkbrug. In ruil daarvoor ontving de schipper dan een bakenlood of vuurlood, een loden plaatje met het merkteken van de stad Haarlem, het jaartal en het bedrag. Uit vondsten van vuurloden met een gat erin kan worden afgeleid dat sommige schippers het op de mast vastspijkerden. Het Archeologisch Museum Haarlem heeft nog een aantal van deze loodjes.

De stenen vuurtoren

In Hollands Arcadia beschrijft A.Pz. Loosjes in 1804 aan de hand van wandelingen de omgeving van Haarlem. Suzanna en Antonie wandelen in Heemstede en Suzanna zegt: *'Zie welk een heerlijk gezigt heeft de Buitenplaats*

◀ *'De lichtbaak aan de Haarlemmermeer bij de Oude Wetering', schilderij van Andreas Schelfhout, 1852.*

Meer en Bosch op het Meir. Dit is een voortreffelijke ligging.' Waarop Antonie antwoordt: 'Dit is de Lantaarn aan het Meir, waarin 's nachts licht brandt, om aan de schippers die op het Meir zijn, tot een Baake te verstrekken...'

De bedoelde lantaarn was van steen en heeft ongeveer op de plek van het in 1849 gebouwde stoomgemaal de Cruquius gestaan. Over de datum van de bouw is niets bekend, in de archieven is evenmin een bouwbestek of opdracht aan een metselaar te vinden. Wel bestaan er enkele getekende afbeeldingen van de stenen toren.

In zijn boek *Geheime missie in 1847* beschrijft Ben van Tongeren (van 1973 tot 1981 voorzitter van de HVHB) hoe de toren er waarschijnlijk uitzag. In een grotendeels op fantasie berustend verhaal beschrijft Van Tongeren een ballonvaart naar de bouwput van stoomgemaal de Cruquius, met aan boord koning Willem II en David Jacob van Lennep (toentertijd bewoner van *Huis te Manpad*). De auteur maakte er, gezien vanuit de luchtballon, ook een tekening bij.

Te zien is hoe met man en macht palen de grond in worden geheid. In drie rosmolens lopen paarden hun rondjes, zodat de molens het water uit de bouwput kunnen pompen. Voor de vuurtoren zijn twee keten te zien, een voor de uitvoerder en een voor de directie. Op de plaats van de directieketen staat nu het Theehuis Cruquius. De vuurtoren wordt in het verhaal als volgt beschreven: 'Het gebouw is gemetseld in kruisverband tot ongeveer 12 meter hoogte, alwaar zich een in hout uitgekraagde rondgang met balustrade bevindt. Daarboven een twee meter hoge – eveneens houten – constructie, een samenstel van kozijnen bezet met vast glas en een deur. Het geheel afgedekt met een kapje in vloeiende lijnen – waarschijnlijk gedekt met zink – en uitlopend naar een grote bol waarop een mast met weer een

▲ *Wandmozaïek in St. Jacob in de Hout (1966).*

▼ *Muurmozaïek in het trappenhuis van het Coornhert Lyceum (1961).*

oorlogse kubisme en constructivisme. Soms ging hij zuiver abstract te werk, maar in andere gevallen zien we figuren of objecten opduiken in zijn composities. Voor het bejaardentehuis St. Jacob in de Hout bijvoorbeeld ontwierp hij een wandmozaïek met een volledig figuratieve voorstelling (1966). Som-

mige van zijn composities zijn lyrisch, andere tonen een abstract-geometrische beeldtaal, en soms ook ging hij uitermate expressionistisch te werk. Behalve baksteen gebruikte hij hoofdzakelijk marmer, travertijn, Solnhofer kalksteen en diverse soorten breuksteen. Hij kon daar even spectaculaire als verfijnde resultaten mee bereiken.

Een goed geconserveerd voorbeeld van zijn werkwijze is het metershoge muurmozaïek in het trappenhuis van het Coornhert Lyceum, op de grens van Heemstede en Haarlem (1961). Hij liet zich hier inspireren door de intellectuele nalatenschap van de geleerde, kunstenaar en theoloog Dirk Volkertsz Coornhert (1522-1590). Het indrukwekkende werk heeft een Grieks mythologisch verhaal als thema (Afrodite en Hera), maar het is nog een hele puzzel om dit uit de spetterende, in kleurige breuksteen uitgevoerde voorstelling te halen.

Suggestie van beweging

In vergelijking met de Haarlemse monumentale werken hebben de baksteenreliëfs in Heemstede een bescheiden karakter. Niet in aantal, want het gaat om niet minder dan negen stuks: drie in het blok met beneden- en bovenwoningen aan de Glipper Dreef en zes in de stroken eengezinswoningen, die dwars ten opzichte van de Thorbeckelaan zijn gesitueerd, grenzend aan het geboomte van Mariënheuvel. De reliëfs zijn echt ontworpen vanuit het metselwerk waarin ze zijn geïntegreerd, ze vormen hiermee een onlosmakelijk geheel.

De exemplaren aan de Glipper Dreef zijn gemaakt in de uitbouwen van de trappenhuisen en trekken het meest de aandacht. Niet alleen omdat ze vanaf de weg goed zichtbaar zijn, maar ook omdat ze het meest complex zijn. Ieder reliëf is een abstracte, grillige compositie van verspringende vormen en lijnen, waarbij de eenheid van de compositie steeds bewaard blijft. Hoe langer je ernaar kijkt, hoe meer je er in gaat zien. Maar wat wilde Tollenaar ermee uitdrukken? Was het voor hem puur een materiële

◀ Een kleurig en multifunctioneel meubeltje van Nelly van Ree Bernard.

▼ *Kleine Sparrenlaan 3 ligt iets hoger, vandaar de naam muziekcentrum Het Duintje.*

ontwerpen van Gerrit Rietveld.

De kindermeubelen schonk Nelly in 2000 aan het Centraal Museum in Utrecht.

In de jaren vijftig en zestig hield ze zich ook bezig met binnenhuisarchitectuur en verbouwingen, onder andere van het eigen huis aan de Kleine Sparrenlaan in Bennebroek.

Muziek en onderzoek

In 1966 ging Nelly klavecimbel studeren bij Jaap Spigt, die op dit instrument les gaf bij verschillende conservatoria. Hij had grote belangstelling voor authentieke uitvoeringspraktijken, waarbij zo veel mogelijk werd uitgegaan van de opgedane kennis over de vroegere speelstijl en instrumentenbouw. Zijn kennis en enthousiasme waren een vruchtbare bodem voor Nelly. Zij ging zich in de jaren zeventig met grote precisie toeleggen op het nabouwen en bespelen van oude instrumenten zoals het monochord, een éénsnarig middeleeuws muziekinstrument. Ze baseerde zich bij de reconstructies op oude beschrijvingen, illustraties uit manuscripten en beeldhouwwerken in kerken. Een voorbeeld is het diatonische psalterium (een citara type) dat ze reconstrueerde aan de hand van een miniatuur uit de 13de-

► *Smalsko koffie-surrogaat, collectie museum Flehite, Amersfoort.*

zuivere koffie' heeft alles te maken met het mengsel van rogge, gerst of cichorei dat in plaats van koffie gedronken werd. Ook na de oorlog bleef koffiesurrogaat nog lang in gebruik; koffie was pas in 1952 zonder bon te koop.

Theesurrogaat

Niet alleen koffie werd moeilijker te verkrijgen, zaken als tabak en thee raakten eveneens op. Koffie en thee waren vanaf 1 juni 1940 op de bon. Nu was thee een product dat makkelijker zelf te vervangen was. Een recept in *De Telegraaf* uit de oorlogsjaren somt de ingrediënten op: drie delen bosbessenblad, een deel bramenblad, een deel kersenblad en een klein beetje notenblad. De bladen moesten gedroogd worden en voor een deel geroosterd om een mooie bruine kleur aan de thee te geven en ook wat meer smaak. Dan kon het bladmengsel net als thee gezet worden, door er kokend water op te gieten en in een theepot te laten trekken op een theelichtje.

De vraag naar goede thee leidde tot een grote illegale pluk van bosbessenblad op de Veluwe en in de Brabantse

▲ *Zandvoortselaan 163 in 1957. Op het witte papier staat te lezen: Deze zaak is vanaf heden overgeplaatst naar onze nieuwe zelfbediening Zandvoortselaan 169.*

bossen waar het volop te vinden was. Er was geld mee te verdienen, want de fabrikanten stortten zich ook op het maken van surrogaatthee. De bladeren werden verwerkt tot tabletten waarvan men met kokend water een kopje thee kon zetten. Het ongeoorloofde plukken nam zelfs zulke vormen aan, dat het Centraal Bureau voor Theesurrogaten in Den Haag in juli 1942 bepaalde dat er door volwassenen niet meer zonder vergunning geplukt mocht worden.

Albert Heijn maakte de theetabletten onder de inmiddels ingeburgerde naam Smalsko, een theesurrogaat dat in Heemstede gezien de flinke omzet noodgedwongen blijkbaar goed in de smaak viel.

Bronnen

https://nl.wikipedia.org/wiki/Albert_Heijns_koffie
www.delpher.nl

► In 1946 bezocht Henneböhl de broeders in Heemstede.

Joep Henneboel

Na de oorlog, terug in Berge, kon Henneböhl niet wennen. Hij moest zich melden om te werk gesteld te worden in een mijn in Wann-Eickel, maar hij weigerde en wilde af van zijn NSDAP-verleden. Toen hij in de gevangenis dreigde te worden opgesloten ging hij er vandoor. Hij wilde in Nederland bewijs verzamelen voor zijn antifascistische activiteiten. Hij liep terug naar Amsterdam waar hij werd opgevangen door oud-verzetsmensen. Hij vestigde zich in Amsterdam en kreeg in 1947 verkering met Cis van den Putten, dochter van een verzetsstrijder, met wie hij in 1957 trouwde. Hij had zijn naam veranderd in Joep Henneboel en in 1962 werd hem het Nederlands staatsburgerschap verleend.

Joep en Cis hadden een tabakswinkel aan de De Wittenkade. In 1984 ontving Joep uit handen van burgemeester Ed van Thijn het Nederlands Verzets Herdenkingskruis.

Henneboel overleed op 3 augustus 1990 in Zundert.

◀ Eerste uitgave van 'Joep Henneböhl vertelt', 1950.